HELENA MERRIMAN

TUNNEL 29

Liefde, spionage en verraad:
de spectaculairste ontsnapping
uit Oost-Berlijn

INKIJKPAGINA'S

UITGEVERIJ BALANS

INHOUD

Voorwoord - 11
1 Het strand - 15
2 De eerste vlucht - 18
3 De lange tocht - 23
4 Een andere naam - 27
5 De smokkelaar - 32
6 De radio - 38
7 De tank - 43
8 Duizend kleine dingen - 47
9 Het Huis van de Duizend Ogen - 52
10 Operatie Rose - 60
11 De muizenval - 63
12 Sneeuw - 66
13 Vluchten - 67
14 De jongen in de korte broek - 70
15 Het Dal der Onwetenden - 79
16 Verrekijker - 84
17 De wachttoren - 92
18 Het kamp - 95
19 De spion - 99
20 Het dossier - 103
21 Evi en Peter (en Walter en ook Wilhelm) - 110
22 De Girrmann-groep - 114
23 Het Huis van de Toekomst - 119
24 De fabriek - 124

INKIJKPAGINA'S

25 Beton - 129
26 De begraafplaats - 132
27 Ploegendienst - 137
28 Een nieuwe naam - 140
29 De bom - 144
30 Blaren - 146
31 De tv-producent - 148
32 De deal - 155
33 New York - 160
34 Camera's - 162
35 Paraplu's - 165
36 De zone des doods - 168
37 Wilhelm, nogmaals - 171
38 Basisregels - 172
39 De lekkage - 174
40 De tweede tunnel - 181
41 De geliefden - 186
42 De dag ervoor - 190
43 7 augustus - 194
44 Hohenschönhausen - 209
45 Op jacht naar de mol - 220
46 Stilte - 224
47 Het schijnproces - 227
48 De slager - 236
49 Het verhaal van Claus - 243
50 Parijs - 248
51 Cijfers - 254
52 Het laatste bezoek - 257
53 De koerier - 258
54 Onderzoek - 260
55 Kaarten - 261
56 Reuven - 263
57 14 september - 265
58 Walter en Wilhelm - 285
59 De zoekactie - 288

INKIJKPAGINA'S

60 Filmrol - 289
61 Afluisteren - 292
62 Het wandelwagentje - 293
63 Het feestje - 296
64 De kano - 299
65 Het vliegtuig - 301
66 Het tweede feestje - 303
67 De persconferentie - 305
68 De bibliotheek - 309
69 Een bericht - 312
70 De film - 315
71 De brief - 322
72 *Hamlet* - 325
73 De goudkleurige Mercedes - 328
74 Het laatste rapport - 333
75 Vrije val - 337
Epiloog - 339
Nawoord - 349

Hun leven na de tunnel - 355
Locaties - 361
Noten - 364
Bibliografie - 378
Dankwoord - 381
Fotoverantwoording - 384

INKIJKPAGINA'S

VOORWOORD

Als ik hem voor het eerst ontmoet, kan ik nauwelijks nog een woord uitbrengen. Ik moet acht trappen op om bij Joachim te komen, en tegen de tijd dat ik boven ben, met mijn microfoon in de aanslag om onze eerste ontmoeting vast te leggen, ben ik buiten adem.

Joachim lacht en laat me binnen. Ik heb hem een week daarvoor (in oktober 2018) gebeld: ik wil graag naar Berlijn komen om hem enkele vragen te stellen over iets wat hij bijna zestig jaar geleden heeft gedaan. Het was een kort telefoongesprek, zijn Engels was beperkt, mijn Duits was nog beperkter, maar in dat gesprek was er één ding dat me trof. De meeste mensen die ik in mijn carrière als journalist heb geïnterviewd, generaliseren doorgaans door hun ervaringen samen te vatten via hun emoties. Joachim was anders: hij beschreef details, herinnerde zich geuren, geluiden, afmetingen, kleuren. Ik was geïntrigeerd en vroeg of ik hem de volgende week mocht komen opzoeken. Hij zei ja.

We lopen door zijn appartement. Het is licht en fris, overal planten, zijn planken staan vol poppen, Boeddhabeelden en porseleinen katten. Boven de wc-deur hangt een wit geëmailleerd plaatje met het nummer 7. Joachim vertelt me dat hij het midden in de nacht van de muur heeft gerukt van een appartementengebouw aan de andere kant van de stad. Het appartementengebouw waar het allemaal is gebeurd.

We lopen naar zijn kamerbrede raampartij en ik bewonder het panoramische uitzicht, de stad beneden ons komt tot leven in de winterzon. Joachims flat ligt aan de rand der dingen, waar de appartementencomplexen en torenflats van het Berlijnse stadscentrum de naald- en pijnbomen van het Grunewald kussen. We staan

INKIJKPAGINA'S

daar even en Joachim gebaart naar een plek in de verte waar de Berlijnse Muur ooit heeft gestaan. Ik denk aan die beelden uit 1989, aan de avond dat de mensen boven op de Muur klommen, dansten op het beton en er met sloophamers tegenaan beukten om hem neer te halen. In elk jaar dat op een 9 eindigt, herdenken we dat moment, maar ik ben altijd meer geïnteresseerd geweest in het andere einde van het verhaal van de Berlijnse Muur: 1961. Het jaar dat de Muur is gebouwd.

Wat gebeurt er als een regering een barrière bouwt die een stad of een land in tweeën deelt? Die vraag speelde door mijn hoofd toen ik als journalist in Egypte werkte en de politie een 3 meter hoge muur bouwde voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en demonstranten hem neerhaalden. Het speelde ook door mijn hoofd toen ik in Jeruzalem woonde en uren moest wachten in de rijen voor de controleposten om de grens naar Gaza of de Westelijke Jordaanoever over te steken. Mensen praten over de val van de Berlijnse Muur als het einde van een tijdperk, en in een bepaald opzicht was het dat ook: die gebeurtenis markeerde het einde van de Koude Oorlog. Maar spoedig begon een nieuw tijdperk, het tijdperk van de muren. Op dit moment zijn muren in de mode: meer dan zeventig landen (een derde van de hele wereld) hebben een of andere barrière of hekwerk.[1] Sommige lopen langs grenzen, andere scheiden gebieden in een land, of zelfs in een stad. Hoe groot ze ook zijn, met hun wachttorens, zones des doods en alarmsystemen laten velen zich inspireren door de muur der muren, de muur die in de zomer van 1961 in Berlijn verrees.

Joachim gebaart naar een tafel, waar we gaan zitten. Ik bevestig een microfoon op zijn marineblauwe fleecetrui en vraag hem wat hij als ontbijt heeft gegeten, de gebruikelijke radiovraag om zijn stemvolume te meten. Terwijl hij mij vertelt over zijn smoothie en roerei, schuif ik het microfoonvolume meteen omhoog. Zijn stem is rustig, bescheiden. Van dichtbij zie ik zijn elfenoren, zijn lichtblauwe ogen die hij tot spleetjes knijpt als hij glimlacht. Ik schat zijn leeftijd: tachtig. Dan druk ik op OPNAME.

Die dag spraken we drie uur lang. De volgende dag keerde ik te-

INKIJKPAGINA'S

rug en spraken we nog eens vijf uur. Zo ging het een hele week door: ik stelde vragen, Joachim beantwoordde ze adembenemend gedetailleerd, zijn vrouw bracht kopjes thee, waarbij ze zachtjes in zijn schouder kneep als ze ze neerzette. In de drie jaar daarna heb ik anderen opgespoord die betrokken zijn geweest bij dit verhaal, ik heb ze geïnterviewd en hun brieven en dagboeken gelezen. Daarna heb ik duizenden Stasi-dossiers ontdekt, die haast van minuut tot minuut een hoeveelheid details geven waarvan je als journalist gewoonlijk alleen maar kunt dromen. Ik ontdekte een replicatunnel met dezelfde afmetingen als Tunnel 29 en in die tunnel heb ik opnamen gemaakt; ik wilde weten hoe het was om ondergronds te zijn, gravend in een ruimte die zo breed is als een doodskist, en vroeg me af waarom iemand ervoor zou kiezen zo lang onder de grond te verblijven.

Dit onderzoek veranderde mijn kijk op veel zaken: het einde van de Tweede Wereldoorlog, het begin van de Koude Oorlog, de bouw van de Berlijnse Muur, de geboorte van het tv-journaal en wat het betekent een spion te zijn en de mensen om je heen te verraden. Het resultaat is dit boek.

Elke dialoog in dit boek is een directe weergave van die interviews en van Stasi-verslagen en -verhoren. Daarnaast heb ik me gebaseerd op verhalen, kaarten, memoires, rechtbankverslagen, vrijgegeven CIA- en BuZa-dossiers, en pers-, tv- en radioverslagen om namen en datums te controleren en extra informatie te verkrijgen. Eventuele fouten komen voor mijn rekening.

INKIJKPAGINA'S

Joachim

Het eerste wat hem treft is de geur.[2] *Kolenstof. En dan voelt hij het. Het valt naar beneden, op zijn hoofd, zijn schouders, in zijn ogen, totdat hij niets meer kan zien. Maar hij blijft doorgaan en begint met een bijl in de planken boven hem te hakken. Het plafond trilt, alles trilt, het kabaal is zo oorverdovend dat hij het tot in zijn botten voelt. Dan plotseling: frisse lucht. Hij heeft een gat gemaakt, groot genoeg om erdoorheen te klimmen. Hij legt zijn bijl neer en grijpt zijn pistool: hij zal zich niet levend laten pakken. Terwijl hij met de achterkant van zijn mouw het kolenstof uit een van zijn ogen wrijft, maakt Joachim zich gereed om de kamer in te klimmen, zonder enig idee wat hij daar zal aantreffen. Hij pauzeert en in de stilte denkt hij bij zichzelf, niet voor het eerst: hoe heeft het zover kunnen komen?*

INKIJKPAGINA'S

1

HET STRAND

12 augustus 1961: Rügen, Oost-Duitsland

Joachim trekt zijn voet terug.[1] Het water is koud, zelfs in augustus. Zijn vrienden poedelen in zee, plagen hem, roepen hem dat hij ook moet komen, maar hij heeft een bloedhekel aan koud water, en zij weten dat hij niet komt.

Joachim denkt terug aan gisteravond. Goedkoop bier. Zweet. Lichamen tegen elkaar geplakt. Geflikflooi en gezoen in een hoekje. Hij heeft nog nooit zo'n vakantie gehad en hij wil niet dat er een einde aan komt. Frisgroene bossen bedekken de kalkrotsen achter hem, zeearenden zweven boven zijn hoofd, en de zee is zo helder dat hij kleine vissen door het water kan zien flitsen.

Nog één week en dan moeten ze terug naar Oost-Berlijn. 300 kilometer zuidelijker, een andere wereld. Grijs. Nerveus. En dat is in de afgelopen paar maanden alleen maar erger geworden. Ze hebben allemaal de veranderingen gemerkt, meer grenswachten op straat, enorme aantallen mensen die naar West-Duitsland vluchten, alsof ze iets weten. De lucht is elektrisch geladen, gezoem voor de storm.

Joachim kijkt op en ziet zijn beste vriend Manfred uit het water komen waden. Ze kennen elkaar al sinds hun zesde jaar. Ze hebben samen hun eerste sigaretten gerookt, samen allerlei kattenkwaad uitgehaald op school. Manfred kwam altijd in de problemen, maar Joachim was op school het kind dat nooit werd betrapt, altijd wist waar de grens lag en die nooit overschreed.

INKIJKPAGINA'S

Die avond trekken Joachim en Manfred een spijkerbroek en T-shirt aan, kammen hun haren en steken het zand over naar de biertent. Een nieuwe avond in dit strandparadijs aan de rand van Oost-Duitsland, een stel tweeëntwintigjarigen in de gewichtloosheid van een lange zomer, waarin ze nergens anders hoeven te zijn.

Wat ze niet weten, is dat ze op dat moment precies daar zijn waar de regering jongemannen zoals zij graag wil hebben, jongemannen die misschien problemen zullen veroorzaken als ze wisten wat er staat te gebeuren. Want tientallen tanks denderen op weg naar Oost-Berlijn en tienduizenden soldaten kruipen vrachtwagens in, bewapend met kalasjnikovs, machinegeweren en antitankwapens. Ze kunnen elk moment hun bevelen krijgen, en dan gaat het beginnen.

De volgende ochtend wordt hij wakker door het kabaal van een luidspreker die krakend en piepend tot leven komt. Als hij het resolute geluid van openritsende tenten hoort, stapt ook Joachim naar buiten en loopt naar de luidspreker, die nu schelle marsmuziek uitbraakt. Dan klinkt de staccato stem van een man: '*Das Ministerium des Innern der Deutschen Demokratischen Republik veröffentlicht folgende Bekanntmachung...*'[2]

Joachim weet genoeg. Het is een mededeling van de overheid en hij verliest zijn interesse, verveeld. Maar dan verandert de stem, wordt urgenter: 'Wollankstraße, Bornholmer Straße, Brunnenstraße, Chausseestraße...' De man noemt straten in Berlijn op, straten waar Joachim doorheen zwerft sinds hij een kleine jongen was, en dat wekt zijn belangstelling. Hij kan niet achterhalen waarom de man erover praat, maar dan hoort hij het. De stem zegt: 'De grens tussen Oost- en West-Berlijn is gesloten.'[3]

In zijn maag voelt Joachim een adrenalinestoot, maar in zijn hoofd blijft hij helder, probeert erachter te komen wat er is gebeurd: als de grens tussen Oost- en West-Berlijn gesloten is, betekent dit dat de stad in tweeën is gedeeld, maar hoe kun je een stad van het ene op het andere moment opdelen? Dan moet je dus alles afsluiten – elektriciteit, trams, treinen, riolering – en het is zo'n

INKIJKPAGINA'S

weerzinwekkende gedachte dat Joachim en zijn vrienden de mededeling negeren en naar het strand gaan.

Maar de volgende dag gonst de camping van de geruchten: prikkeldraad; soldaten op straat; tanks; machinegeweren. Plotseling heeft Joachim het gevoel dat hij ver van huis is, en als een stormjager wil hij naar het oog van de orkaan, naar het middelpunt van alle heisa. Na het ontbijt laden Joachim en zijn vrienden hun oude Citroën vol en rijden in één ruk naar Oost-Berlijn, waar ze bij het vallen van de avond aankomen.

Terwijl ze de stad doorkruisen, voelen ze een akelige sfeer. Het is rustig. Te rustig. Er zijn nauwelijks mensen op straat, en weinig andere auto's. Kriskras rijden ze door straten die zijn omzoomd met linden en functionele betonbouw, en bereiken uiteindelijk de Bernauer Straße, de anderhalve kilometer lange weg die langs de grens loopt. Joachim en zijn vrienden stappen uit en lopen naar een bord, een bord dat ze honderden keren zijn gepasseerd als ze de grens van Oost- naar West-Berlijn overstaken:

U VERLAAT NU DE DEMOCRATISCHE SECTOR VAN BERLIJN

Ze moesten er altijd om lachen, om dat woord 'democratisch'. Er is weinig democratisch aan Oost-Berlijn, zei Joachim altijd. Gewoonlijk staan er een paar politieagenten bij dat bord, maar nu ziet Joachim een groep mannen in groene uniformen met stalen helmen, silhouetten in het schijnsel van één enkele straatlantaarn. Het zijn echter niet de uniformen die hem bang maken. Het is wat ze tegen hun borst gedrukt houden: mitrailleurs. Haast ademloos ziet Joachim hoe een man zich omdraait en op hen afloopt: 'Wat doet u hier? Wegwezen! Zo niet...' De man gebaart met zijn mitrailleur.

Joachim draait zich om, en dan ziet hij het: een spiraal van prikkeldraad, glinsterend in het straatlicht. Hij heeft geen idee wat er is gebeurd, wat deze mannen bewaken, maar op een of andere manier weet hij dat alles in één nacht is veranderd.

INKIJKPAGINA'S

2

DE EERSTE VLUCHT

Februari 1945, Oost-Duitsland

Als Joachim wakker wordt, ziet hij dat zijn moeder foto's, juwelen en kleren in een koffer stopt terwijl ze zijn één jaar oude zusje op de arm houdt.[1] Beneden plundert Joachims vader de kasten, stopt fruit en blikken in tassen, haalt matrassen van bedden en sjouwt alles naar buiten, waar de hele boel spoedig met sneeuw is bedekt.

Joachim weet niet waarom ze vertrekken; hij weet dat er iets niet in de haak is, maar er is geen tijd om vragen te stellen. Zijn ouders pakken alles op hun wagen, de twee trekpaarden blazen in de ijskoude lucht witte wolkjes condens uit. Joachim klimt achterop, nestelt zich onder een wollen deken naast zijn grootmoeder, zusje en moeder. Dan klimt zijn vader op de bok en spoort de paarden tot een drafje aan.

Joachim hoort de wielen knarsen over het ijs, ziet de sneeuw tussen de takken door vallen en de paarden met witte vlokken besprenkelen. De boerderij achter hen verdwijnt in de verte, en Joachim heeft geen idee of hij die ooit nog terug zal zien, of hij ooit nog die ochtendwandelingen met zijn vader zal maken, waarop hij hem met zijn korte beentjes probeert bij te houden op hun ronde langs de koeien, paarden, varkens en ganzen. Aan het eind van een grindpad, voorbij de fruitbomen, waar de boerderij overgaat in bos, stonden Joachim en zijn vader altijd naar bronstige herten te kijken, naar de glinstering van hun roodbruine vacht in het ochtendlicht. Hij kan niet begrijpen waarom ze alles achterlaten.

INKIJKPAGINA'S

Wat Joachims vader hem niet kan vertellen – want hoe vertel je zoiets aan een zesjarig jongetje – is dat ze op de vlucht zijn voor het Rode Leger. De vorige avond had hij op de radio over hen gehoord: Russische soldaten die tijdens hun opmars vanuit het oosten vrouwen verkrachten en boerderijen in brand steken. Wanhopig probeert hij zijn familie naar Berlijn te krijgen, voordat de Russen hen vinden.

Hij weet echter niet dat de Russen al dicht genaderd zijn. Op slechts één dag rijden zijn de eerste troepen van het Rode Leger in aantocht, de voorhoede van een colonne die honderden kilometers lang is. Onder hun voeten trilt de grond, als de aankondiging van een lawine, want het aantal troepen is weerzinwekkend groot: zes miljoen soldaten.[2] Er zijn soldaten met dik gevoerde leren helmen aan boord van gigantische T-34-tanks die de sneeuw pletten; er zijn commandanten in Chevrolet-trucks met mortieren in de laadbak; er zijn cavaleristen op langharige pony's en kamelen; en er zijn, te voet, een miljoen criminelen die zijn losgelaten uit de goelags, aangespoord door opzwepende Russische oorlogsmuziek die uit de luidsprekers schalt.

En ze zijn snel.

De Russen zijn vertrouwd met winterse veldslagen, en dit weer – gemiddeld 20 graden onder nul – is in hun voordeel. Terwijl de Duitse soldaten met hun dunne sokken door bevriezing hun tenen verliezen, weten de Russen hoe ze hun voeten met lappen moeten omwikkelen om ze tegen de kou te beschermen. 's Nachts ruimen Russische genietroepen mijnenvelden op; overdag knallen hun gigantische tanks voorwaarts door de sneeuwstormen, waarbij ze vluchtende families met wagen en al onder hun monsterlijke metalen rupsbanden verpletteren.

Dit zijn de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog en Jozef Stalin, de leider van de Sovjet-Unie, heeft zijn soldaten erop uitgestuurd om te pakken wat nu van hem is. Een paar weken daarvoor, op 4 februari 1945, had Stalin een ontmoeting met de Britse premier Winston Churchill en de Amerikaanse president Franklin Roosevelt in een paleis op de kust van Jalta om de toekomst van Duitsland te bespreken. Jarenlang waren de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie bondgenoten geweest in hun strijd tegen Duits-

INKIJKPAGINA'S

land, maar nu, met de overwinning in zicht, vechten ze als gieren om de buit. Na lange onderhandelingen besloten ze, onder het genot van champagne en kaviaar, Duitsland op te delen. De Sovjet-Unie zou de ene helft krijgen, het oosten. Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Frankrijk zouden het westen verdelen. Berlijn, zo'n 150 kilometer in de Sovjetzone, zou ook worden opgedeeld.

Stalin speelt echter een vuil spel. Hij wil dat zijn soldaten Berlijn als eerste bereiken, voor de Britten en Amerikanen, zodat ze het restant van de stad kunnen plunderen. Geld. Machines. Uranium voor de eerste Sovjet-Russische atoombom.

Maar ook trots speelt een rol. Stalin moet nog steeds bijkomen van de schok van de Duitse invasie in 1941, waarbij Wehrmacht-soldaten 20 miljoen Russen vermoordden, vaak op afschuwelijke wijze. In navolging van Hitlers bevel om 'het hart te sluiten voor medelijden en meedogenloos op te treden', hadden Duitse soldaten Russische huizen verbrand, moeders en baby's vermoord, overlevenden naar werkkampen gestuurd waar de meesten van de honger omkwamen. Nu is het tijd om de Duitsers met gelijke munt terug te betalen. Terwijl Stalins troepen door het oosten van Duitsland racen, nemen ze wraak. De broodmagere Sovjetsoldaten zijn in veel gevallen overlevenden van de gruwelen van de Duitse invasie of zijn ontmenselijkt doordat ze jaren hebben moeten vechten onder het commando van generaals die hen als inwisselbaar beschouwden. Ze storten zich nu op dorpen en boerderijen, stelen juwelen en serviesgoed en stouwen ze in hun tanks, slachten dieren af, verkrachten en verminken vrouwen en steken alles in brand.

Joachims vader drijft de paarden voort langs bevroren meren en kale kreupelbosjes, terwijl hun hoeven glibberend over de verijsde wegen jagen. Ze zijn nu al een dag onafgebroken onderweg, maar hij weet dat hij niet kan stoppen; niet alleen de soldaten vormen een probleem, maar ook de Oder. Die rivier ligt een dag rijden verderop, en ze moeten haar oversteken om Berlijn te bereiken. Hoewel het bitter koud is, is de dooi ingevallen en zal de rivier spoedig smelten, en als hij haar niet snel bereikt, zal het ijs breken onder het gewicht van de wagen.

INKIJKPAGINA'S

Maar naarmate ze dichter bij de rivier komen, worden ze gehinderd door anderen op de weg, miljoenen vluchtelingen zoals zij, die allemaal wanhopig aan de Russen proberen te ontkomen.[3] Zwangere vrouwen liggen op matrassen in ossenwagens, kinderen repareren gebroken assen van te zwaar beladen wagens, moeders lopen met hun baby op de arm nadat ze hun kinderwagen in de sneeuw hebben achtergelaten. Er zijn al mensen die het niet hebben gered, menselijke hoopjes in de sneeuw, stijf bevroren.

Er zijn nauwelijks mannen te bekennen, de meesten zijn opgeroepen voor het Duitse leger in een wanhoopspoging het land te redden, al zijn er een paar Duitse pelotons op de weg, erop uitgestuurd om de Russen de pas af te snijden voordat ze Berlijn bereiken. Joachims vader is opgelucht dat hij de soldaten ziet. Hij voelt zich veiliger, hoewel de meesten eruitzien als tieners met bovenmaatse helmen die bijna helemaal over hun ogen zakken.

Als het 's avonds begint te schemeren, wordt Joachim wakker van een geluid, een laag gebrom. Net als hij beseft dat het een motorgeluid is, hoort hij een vliegtuig door de lucht scheren, het staccatogeratel van mitrailleurvuur, dan een geluid veel dichterbij: zijn grootmoeder die gilt terwijl ze kreunend van de pijn naar haar voeten grijpt.

De wagen stopt.

Duitse soldaten schieten nu in alle richtingen, en door alle kruitdampen kan Joachim niet zien wat er gebeurt. Daarom verstopt hij zich onder de deken, trillend over heel zijn lichaam. Uiteindelijk houdt het geweervuur op en terwijl de rook optrekt, gluurt Joachim over de rand van de wagen. Er liggen tientallen groene hoopjes in de sneeuw, Duitse soldaten, bewegingsloos. De sneeuw om hen heen kleurt rood.

En dan komen de Russen.

Een groep soldaten omsingelt de wagen en sleept Joachim en zijn familie een verlaten huis in. Binnen sluiten de soldaten Joachims vader uit voorzorg op in een kast, daarna drinken ze hun wodkarantsoenen op en gebeuren er dingen waarover Joachim in de rest van zijn leven slechts met de grootste moeite kan vertellen.

INKIJKPAGINA'S

Als de avond valt, raken de soldaten buiten westen, Joachim verlaat de hoek waarin hij zat weggedoken en sluipt naar de kast waar zijn machteloze vader in zit. Hij kruipt bij hem op schoot, nestelt zich in zijn armen en ze vallen in slaap.

De volgende ochtend klimt Joachim uit de kast en ziet dat de Russen hun spullen inpakken. Heel even voelt hij zich opgelucht omdat ze het hebben overleefd, maar de angst slaat opeens toe als de soldaten zijn vader het huis uit slepen, hem afvoeren over de besneeuwde weg en ze allemaal in het wit verdwijnen.

Geen afscheid. Geen laatste woorden.

Even zit Joachim met zijn moeder, zusje en grootmoeder in het huis, terwijl de wind en de sneeuw om hen heen gieren. Ze zijn allemaal verzonken in hun eigen verdriet. Maar er is geen tijd voor tranen, ze moeten het huis verlaten voordat de volgende golf Russische soldaten hen vindt, voordat het allemaal opnieuw begint. Zijn moeder weet dat ze Berlijn niet zal halen, ze moet hen allemaal mee terug nemen, terug naar de boerderij.

Joachim rent zijn moeder achterna, die de wegen afstruint op zoek naar een wagen, want de soldaten hebben hun paarden meegenomen en zijn grootmoeder heeft een kogel in haar voet en kan niet lopen. Enkele kilometers verderop bereiken Joachim en zijn moeder een verlaten dorp, waar ze een handkar vinden, klein maar intact. Die nemen ze mee naar het huis, waar ze zijn grootmoeder en zijn zusje in de kar zetten. Zijn moeder tilt de kar aan de voorkant op en Joachim duwt van achteren. Zo beginnen ze aan een langzame voettocht naar huis.

Terwijl ze over de verijsde wegen naar huis sjokken, ontdekt Joachim dat hij ondanks zijn magere armen en benen toch sterk is. Hij klaagt niet over de kou die tot in zijn botten doordringt of over de pijn in zijn rug. In plaats daarvan duwt hij uur na uur de kar gestaag door de sneeuw, deze zesjarige, die te jong is om oorlog en soldaten en grenzen te begrijpen, maar oud genoeg om te weten dat zijn vader is verdwenen en dat hij hem misschien nooit meer zal zien.

INKIJKPAGINA'S